Abstract No 08

महायानिक योगाचार विज्ञानवादी दर्शनसिद्धान्तावस्तिक विज्ञानमात्रिस्त्रोतञ्च स्थविरवादी विज्ञानस्वभाव्यार्थलक्षणाञ्च प्रसम्बन्धेन तुल्याध्यायी विहंगाक्षाद्ययनम्।

भदन्त वाडिगलग्रामज समितरतनायष्मा भिक्षुः
samitharathana23@gmail.com

यथा तत्यार्थान्वय स्वभावेन योगाचार विज्ञानवादं कलु प्रत्यवादी दार्शनिक विज्ञप्तमात्रसिद्धः। मैत्रेयासांगौ च वसुबन्धुस्थिरमतयः दिन्नाग शंकरस्वामी धर्मपाल धर्मकीत्याद्यैः महायानिक विज्ञानवादी दार्शनिकैः विज्ञानं चित्तं चित्तमात्रं अथ वा विज्ञप्तमात्रतायेव सम्याभिभूयष्ठाततत्वमनेनाति। तदर्थ प्रक्षेपणाद्वैरास्तिकतावञ्च अनास्तिकभूत्वञ्च ग्रकटिष्यतः। ते विज्ञानवादार्थाः आलयविज्ञानञ्च क्लिष्टमनोविज्ञानञ्च प्रवृतिविज्ञानोति त्रिविधाभिभूयतान्। यः प्रतीत्यसमुत्पादः शुन्यतां तां प्रचक्षमहे। सा प्रज्ञप्तिरुपादाय प्रतिपद्यस्येव मध्यमार्तेनापि ते विज्ञानवादयः इन्द्रियविज्ञानज्ञान प्रभाष्वरत्वं प्रकृतविधीयतान्। तथैव च महायानसूत्रालंकारे प्रवक्तन्यासेन तदैव ततो विमुक्तिर्भ्रममात्रसंशयाः। तत्र सर्वेन्द्रिय विज्ञान निरोधो महामते यदुतालयविज्ञानस्याभूतपरिकल्पवासना वैचित्रनिरोधाः एषाहि महामते स्वलक्षण निरोधाः। यस्मात्तताश्रयेन यदालमबनेनैव स्वाधिकाल प्रपञ्चधौष्ठरालयवासना स्वचित्त दृष्यविज्ञानविष्ये विकल्पाः। यद्वत् प्रत्येरिताः प्रवर्तन्ते विषयपवनेरिताः चित्तं मनश्च विज्ञानं स्वलक्षणार्थेनापि प्रकल्प्यन्ते। सा विज्ञप्तिमात्रसिद्धिः अर्थक्रियाकारित्वलाक्षणैः परमार्थसत्यमेव ज्ञायतीति। अपि चार्ययोगये समाधिस्वस्थित ज्ञानसंग्रहकारिकं धर्माख्येयं यदान्तर्ज्ञेयरूपेन बाह्यार्थत्शुन्यतामित्यास्माति। स्थविरवादी विज्ञान स्वभावलक्षण संविभागार्थाः प्रतिपादकेषु च ननु व्यवस्थेनालयविज्ञाणं विनिर्मुक्तवाद् प्रवृत्तिविज्ञानञ्च मनोविज्ञानञ्चातर्कावाच्येनमेव यदि संगृह्यन्ति। उददिस्तरंगभावेन नृत्यमानो विभाव्यताः तस्मात्कर्म कर्मफल पुनर्जन्माद्याः प्रत्यात्मगतिगोचरार्थभावं प्रवर्तयिष्यन्ति। तदात्मं धर्मोपचारेहि द्विविधोः यः पञ्चेन्द्रियविज्ञानं व्यावृतिर्नेति। ते आलम्बन दृष्येनापि तत्रालयाख्यां स्पर्शमनस्कार चिताश्रितसौगवाद् वर्तन्ते। तदाश्रित्य प्रवर्तते तदालम्नं मनो नाम विज्ञानसिद्धिमात्रकं अथवा मननात्मकं। तेनार्थैः स्वात्मदृष्टयात्मामोह स्वात्मस्नेह सञ्चितैः विद्यमनार्थेति। अथ द्विप्रकारं महामते प्रतीत्यसमुत्पादं सहेतुलक्षणानि सर्वधर्मानां यदुत बाह्यञ्च कार्य

सत्कार्यदृष्टाद्याः आविभूर्वन्ति। अथवा स्थविरवादाः कल्वानुशतधात्वर्थाः प्रगम्येन च क्लिष्टमनोविज्ञानं तर्कमात्रिकत्वं व्यपशमेष्यन्ति। तथैव च स्थविरन्यास सिद्धान्तप्रकाशेनोत्पादस्थिति भंगेति निखिलक्लेशप्रहाणं व्युत्पादेन्ति। तेन वैशेष्यार्थेनपि कुशलाकुशलाव्याकर्ताः चक्षुर्विज्ञानमात्रेनमेव विज्ञापयन्ति। इत्येवं प्रकारणेन परमार्थसत्यस्थित विज्ञप्तिमात्रता सिद्धभूत योगाचार विज्ञानवादं परतन्त्रलक्षणैः संस्कृत च संवृत्या भासनात्। तदेव परिनिष्पन्न स्वलक्षणानि तथता धर्मधातु भूतकोटि विज्ञप्तिमात्रतायेवासंस्कृतरूप्येन धर्मताति। स्थविरवादी सिद्धान्तकृतार्यैः सुवार्य समधिगतज्ञानं व्यवस्थेनापि मार्गज्ञानसत्यालम्बनं निरोधासंस्कृत तथता निर्वाणभावमात्रेनपि विज्ञाप्यन्ति।

प्रमुखप्पदानि : विज्ञानवादं - स्थविरवादं - आलय प्रवृत्ति क्लिष्टविज्ञानानि - भवांगविज्ञानं